

บทสรุป

ด้วยเหตุที่สภาพสังคมโดยรวมเมื่อแรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์มีความสืบเนื่องต่อมา จากสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี ผู้นำในสมัยนั้นมีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ให้มี สภาพเหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองดีในสมัยกรุงศรีอยุธยา กฎหมายก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ได้รับสืบทอดต่อมา ด้วย กระบวนการรื้อฟื้นกฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาเกิดขึ้นอย่างจริงจังในปี พ.ศ.2347 พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดให้มีการชำระตัวบทกฎหมายที่ใช้บังคับในอดีตซึ่งได้ กระจัดกระจายไปภายหลังความวุ่นวายในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 กฎหมายที่ผ่านการชำระ ในครั้งนั้นถูกเรียกกันในนามกฎหมายตราสามดวง กล่าวได้ว่าเนื้อหาส่วนใหญ่ในกฎหมาย ตราสามดวงเป็นกฎหมายที่ใช้กันในสมัยกรุงศรีอยุธยาเสียส่วนใหญ่

อิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนายังคงเป็นสิ่งสำคัญในความคิดของผู้คนในสังคม สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นและมีอิทธิพลอยู่ในกฎหมายเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการออก ประกาศกฎหมายหลายฉบับที่เป็นการแสดงบทบาทโพธิสัตว์ของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุง รัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากนี้ความเชื่อในทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับโลกนี้โลกหน้า นิพพาน และ ผลกรรม ยังส่งอิทธิพลต่อความคิดในเรื่องที่มาและความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายอีกด้วย โดยผู้นำ ในสมัยนั้นถือว่ากฎหมายเป็นสิ่งที่มิได้อยู่เองตามธรรมชาติและอยู่เหนือเจตนาของมนุษย์ดังจะเห็น ได้จากการกล่าวถึงที่มาของพระธรรมสาตราซึ่งเป็นหลักใหญ่แห่งกฎหมายทั้งปวงว่าเป็นสิ่งที่ปรากฏ อยู่บนกำแพงจักรวาล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความคิดที่ว่ากฎหมายจะคงเป็นอยู่อย่างนั้นตลอดไปไม่มี วันเปลี่ยนแปลง อำนาจการออกประกาศกฎหมายของพระมหากษัตริย์เป็นเพียงการแสดงบทบาท ของตุลาการผู้ตีความกฎหมายที่มีอยู่แล้วเท่านั้น พระมหากษัตริย์ทรงมิได้ทำการออกกฎหมาย หรือเปลี่ยนแปลงกฎหมายแต่อย่างใด ซึ่งสถานะของกฎหมายในรูปแบบดังกล่าวเปรียบได้กับ ธรรมะในพุทธศาสนา การกระทำผิดกฎหมายก็เปรียบได้กับการทำความชั่วตามหลักพุทธศาสนา

นอกจากนั้นความเชื่อในเรื่องโลกนี้โลกหน้าและเรื่องผลแห่งกรรมตามความคิดในพุทธ ศาสนายังเป็นสิ่งสร้างความคิดให้แกกฎหมายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การกระทำ ที่ละเมิดกฎหมายถูกชี้ให้เห็นว่าแม้ผู้กระทำจะหลบเลี่ยงจากโทษทัณฑ์ที่จะได้รับในชาตินี้ไปได้ แต่ ผู้กระทำจะไม่สามารถหลบหลีกเลี่ยงผลแห่งกรรมซึ่งจะต้องได้รับไม่ว่าในชาตินี้หรือชาติหน้าไปได้

ทว่าสภาพสังคมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมิได้หยุดนิ่งอยู่ตลอดไป สังคมได้ผันแปร ไปตามปัจจัยต่างๆ ที่หลั่งไหลเข้ามาตลอดเวลา การค้าและความสำเร็จจากการหารายได้ของรัฐ และของชนชั้นนำในสมัยนั้นบางส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์บางประการในหมู่ชนชั้นนำ

แนวคิดเหตุผลนิยม สัจนิยม และมนุษยนิยม ได้เริ่มก่อกำเนิดขึ้นในความคิดของชนชั้นนำบางกลุ่มในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความคิดทั้งสามประการนี้ได้เริ่มสร้างความขัดแย้งกับความเชื่อเดิมเกี่ยวกับการอ้างถึงที่มาและความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย และเมื่อประสานเข้ากับความรู้ในวิทยาการตะวันตกซึ่งเริ่มเข้ามาสู่สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ยิ่งทำให้ความเชื่อในแบบเก่าที่อิงอยู่กับพุทธศาสนาตกลงไป และก่อให้เกิดความคิดเกี่ยวกับที่มาและความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายในรูปแบบใหม่ขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ ดังจะพบว่าพระองค์ทรงมีพระราชดำริที่ว่ากฎหมายมิได้เป็นสิ่งที่อยู่เหนือเจตนาของมนุษย์อีกต่อไป ที่มาของกฎหมายตามความคิดของพระองค์ก็คือองค์พระมหากษัตริย์เอง การออกกฎหมายถือเป็นภาระหน้าที่ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาราษฎร นอกจากนี้เนื้อหาของกฎหมายก็ไม่ต้องถูกผูกมัดอยู่กับหลักศีลธรรมความดีของพุทธศาสนาหรือตามพระธรรมสาตราอีกต่อไป แต่จะต้องตอบสนองต่อความต้องการของสังคมที่ไม่หยุดนิ่งได้ และในส่วนของความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายนั้นเนื่องจากการให้ความสำคัญแก่โลกหน้าลดลงเป็นอย่างมาก ทำให้สิ่งที่จะถูกหยิบยกขึ้นมาอ้างมิให้ผู้คนกระทำผิดจึงไม่ใช่ผลกรรมอีกต่อไป แต่กลับกลายเป็นเรื่องโทษทัณฑ์หรือความทุกข์ทางกายที่ผู้กระทำผิดจะต้องได้รับในชาตินี้แทน

ในส่วนของการปรับเปลี่ยนเนื้อหาของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ของราษฎรด้านหน้าที่นั้นกฎหมายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นตลอดจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะให้ความสำคัญกับหน้าที่ของราษฎรต่อรัฐในด้านแรงงานเป็นอย่างมาก ส่งผลให้การก่อภาระหน้าที่ระหว่างกันของราษฎรถูกควบคุมไว้เพื่อมิให้กระทบกับการทำหน้าที่เป็นแรงงานให้รัฐ อย่างไรก็ตาม ผู้นำในสมัยดังกล่าวเลือกที่จะใช้มาตรการในเชิงผ่อนผันมากกว่า ทั้งนี้เพื่อจูงใจให้ราษฎรไม่หลบหนีต่อหน้าที่ของตน ต่อมาเนื่องจากการปรับเปลี่ยนวิธีการหาผลประโยชน์ของรัฐ ทำให้ตั้งแต่ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา หน้าที่ในส่วนการให้แรงงานเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นหน้าที่ในการชำระภาษีอากรแทน ซึ่งมาตรการต่างๆ ที่ออกมาใช้บังคับกับการเรียกเก็บภาษีจากราษฎรนี้ทำให้ราษฎรได้รับความยากลำบากเพิ่มมากขึ้น

สำหรับเรื่องสิทธิของราษฎรนั้น มิได้มีความเปลี่ยนแปลงใดที่สำคัญนักในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่จากอิทธิพลของแนวคิดเหตุผลนิยม สัจนิยม และมนุษยนิยมทั้งที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในประเทศเองและการได้รับอิทธิพลจากความคิดแบบตะวันตก ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิทธิของราษฎรขึ้นอย่างชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยในสมัยนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมสิทธิให้แก่ราษฎรหลายชนิด อาทิเช่นสิทธิในการกำหนดชีวิตของตนเองในฐานะปัจเจกชน สิทธิในการประกอบอาชีพ สิทธิในทรัพย์สิน รวมทั้งมาตรการต่างๆ ที่รัฐออกมาใช้ในการป้องกันสิทธิให้แก่ราษฎรด้วย อย่างไรก็ตาม แม้อิทธิพลความคิดเรื่องสิทธิที่ได้รับจากชาติตะวันตกจะเข้ามามีผลกระทบในระบบกฎหมายไทย แต่เนื่องจากช่วง

เวลาดังกล่าวเป็นเพียงช่วงเปลี่ยนผ่านไปสู่การใช้ระบบกฎหมายแบบตะวันตก ดังนั้นอิทธิพลความคิดตามระบบกฎหมายเก่าของไทยก็ยังคงมีอยู่อย่างสูง ทำให้ความคิดเรื่องสิทธิของราษฎรที่เกิดขึ้นนี้ก็ยังคงมีข้อจำกัดอยู่บางประการ ดังจะพบว่าการให้สิทธิแก่ราษฎรที่เพิ่มขึ้นนี้ บางครั้งก็ยังมีข้อจำกัดที่ทำให้ราษฎรยังไม่มีอิสระอย่างเต็มที่ เช่นกรณีการเลือกคู่ของสตรีในตระกูลสูง เป็นต้น

ด้านกระบวนการยุติธรรมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยรวมแล้วถือว่าเป็นกระบวนการที่สืบต่อมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา มิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ซึ่งตามระบบเก่าที่ว่านี้ มีปัญหาสำคัญอยู่ 3 ประการคือ ความล่าช้า การประพฤติมิชอบของเจ้าหน้าที่ และเรื่องภาระค่าใช้จ่าย ซึ่งปัญหาเหล่านี้ไม่ค่อยได้รับความสนใจจากรัฐในช่วงสามรัชกาลแรกของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเท่าใดนัก ดังปรากฏว่าการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นการแก้ไขเฉพาะกรณีเท่านั้นและไม่เห็นผลอย่างเด่นชัด แต่ภายใต้การเปลี่ยนโลกทัศน์ของชนชั้นนำไปในเชิงเหตุผลนิยม สัจนิยม และมนุษยนิยม ประกอบกับการรับอิทธิพลความคิดแบบตะวันตก ส่งผลให้มาตรการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจังได้เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีมาตรการที่สำคัญก็คือ การถวายฎีกา พระองค์ทรงกำหนดวิธีการและเงื่อนไขเกี่ยวกับการยื่นเรื่องถวายฎีกาไว้หลายประการ ซึ่งแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการถวายฎีกานี้ นอกเหนือจากจะเป็นการเพิ่มเติมการคุ้มครองสิทธิให้ราษฎรแล้ว ยังถือเป็นวิธีในการที่พระองค์จะสามารถเข้าควบคุมความประพฤติของเหล่าเจ้านายขุนนางได้

อีกมาตรการหนึ่งก็คือการเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับการค้นหาความจริง โดยทรงให้ความสำคัญกับพยานเอกสารมากขึ้น ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการพิจารณาคดี และอีกมาตรการหนึ่งก็คือการปรับเปลี่ยนวิธีรักษาความสงบเรียบร้อย ซึ่งมีมาตรการสำคัญคือการสนับสนุนให้ชุมชนดูแลกันเองซึ่งจะช่วยลดปัญหาเกี่ยวกับการติดตามจับกุมโจรผู้ร้าย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย